

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע  
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

וזאת-חברכה (תשכ"ח-כ"ט)

ל"ג י"ח-י"ט

יששכר - זבולון

מכל השבטים שנחברכו בפרשתנו זכת כל אחד לפסוק בפני עצמו, על פי רוב ליותר מפסוק אחד, פרט ליששכר ולזבולון שנחברכו שניהם בפסוק אחד:

ל"ג י"ח ולזבולון אמר:

שמח זבולון בצאתך

ויששכר באהליך

דבר זה הפתיע מפרשים רבים. נראה שהועמדו שני שבטים אלה באנטי-תזה זה מול זה. ואף נראה שכן הוא בברכת יעקב ובוכל ללמוד פירוש ברכתם כאן מפירוש ברכתם שם.

וכן גם הסמיך רשב"ם בפירושו את ברכת יעקב לברכת משה בעניין שני שבטים אלה, וכן זכרנו שם לפשוטם של פסוקים:

"וירכתו על צידון", שהוא מקום סחורה רבה... ולכן אמר משה: "שמח זבולון בצאתך" בים לסחורה.

"יששכר חסור גרם", לא כזבולון שהולך עם עובדי ימים לסחורה, אלא עובד אדמתו יחית, כחסור בעל אברים חזק, מצוי בין המשתפחים, תחומי העיר לחרוש ולעבד את האדמה... וכן אמר משה: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך".

אין המפרשים חלוקים בדעותיהם שהיתה שותפות בין שני שבטים אלה, אך שונים הם בפרושם את חלוקת העבודה בין שני השותפים. רואים אנו שיש הרואים כאברבנאל את שני השותפים כעוסקים בספנות ובמסחר. איש המפרשים אותם כעוסקים בספנות ובחקלאות, ויש הרואים אותם כשבים היוצא למלחמה ומגן. ושם היושב בבית ועובר אדמתו, ואולם ידועה היא בעיקר תפיסת השותפות כפי שבואה במדרשים ובעקבותיהם על ידי רש"י (שאלה ב) ובצורה חריפה עוד יותר בדברי ספורנו.

ספורנו בר' מ"ט י"ג:

זבולון יירש מקום חוף ימים. והקדים זבולון העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה. וכן משה רבנו בברכתו באמרו: "שקח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישג יחדם קודם די מחסורו, כאמרם: "אם אין קמח אין תורה" וכשיסייע האחד את חברו להוציא די מחסורו, כדי שיעסוק בתורה, כמו שאמרו בזבולון, הנה עבודת חאל יתברך בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחדת לשניהם.

כאן רואים אנו שחלוקת עבודה בהפכת "לשותפות", היינו בשכר מתחלק. פירוש זה, ביו שבא לאשר מצב קיים ולהצדיקו, בין שבא לעורר יצירת מצב כזה, היה חורה אסוף. "עבודת חאל יתברך בהשתדלות" אחד משני השותפים, השותף העוסק בתורה, בהפכת כאן לעסק מכנים וחרוץ יגיע גם לשותף השני אשר השקעתו אינה עיסוק בתורה כי אם ליזע, בהמציאו לשותף השני "די מחסורו כדי שיעסוק בתורה". תלמוד תורה שהוא חובת כל אדם מישראל בהפך לעצטוקם של בעלי מקצוע אשר תמורת השלום יזכו את חבלתי "משתדלים בעיסוק התורה" בחלק מזבירותיהם.

ובשימה מול תפיסה זו של עסקי שותפות חתולים בפסוקי יששכר-זבולון את דברי הרמב"ם אשר בשני מקומות מתקומם נגד השקפות אלה ונגד מציאות המסתמכות על השקפות כאלה:

חלכות תלמוד תורה ערך ג', הלכות י' - י"א:

כל חמשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את ה'. וביזה את התורה, וכיזה מאור-הדעת, וגרם רעה לעצמו, ונסל חייו מן העוה"ב, לפי שאסור ליהנות בדברי תורה בעוה"ז. אמרו חכמים על הנחנה מדברי תורה: "נסל חייו מן העולם". ועוד ציוו ואמרו: "אל תעשה עטרה להתגדל בה" ולא קרדו להפך בהם". ועוד ציוו ואמרו: "אהב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל אורה שאין עמה מלאכה סופח בטלה וגוררת עוון". ... מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו ומידת חסידים הראשונים היא.

ואולם כחליפות יתר דברי הרמב"ם בפירושו לפרקי אבות ד' ושם יסתמך לא רק על דברי חכמים, כשם שהוא עושה זאת במקומנו, כי אם בעיקר על מעשיהם ואורח חייהם, להודיחם שתורתם וחיליהם לא היו עומדים בסתירה זה מול זה.

רמב"ם, פירושו לפרקי אבות, ד' ה'.

"אל תעשה עשרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בו": אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי גם כן (מפני שגם ידעתי) שדברי לא יאירו לרוב חכמי התורה הגדולים - ואפשר לכולם - חזרתי והסכמתי ואדבר בה מבלי שאשיג לקודמים או לבמצאים. (מבלי שאשים לב לדברי חכמים שקדמוני או לבני זמני).

דע! זה שאמר, שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר: לא תחשבהו כלי לחיות בו. וביאר ואמר, כי כל מי שיחנה בעוה"ז בכבוד התורה בוסל תיין סן העולם. פירושו: מתי. העוה"ז, והתעוררותו בני אדם בזה הלשון תגלה והשליכוהו אחרי גורם וקבעו להם חוקים על יחידים ועל קהילות, והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה. שזה מחוייב לאורן שיעזרו חכמים ותלמידים ואנשים המתעסקים בתורה ותורתן אומנותן. - וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי חכמים דבר שיאסר אותן ולא דגלים שוישען עליהם בלב. שאנחנו כשנענין בדברי חז"ל לא נמצא אצלם שחיו מבקשים ממנו מבני אדם, ולא היו מקבצים ממנו לשיבות הנכבדות ותיקרות ולא לראשי הגלויות ולא למרביצי התורה ולא לאחד מן הגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם, אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהילותיהם, שחיה בהם עני בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר. ותלילה לי לחשוף הדורות החס, שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, כי אמנם העני החזק (ת"ח הלומד תורה), אילו פשט ידו לקחת, היו מסלאים ביתו וזכר ופנינים, אלא שלא היה רוצה, אבל היה משהם במלאכתו שהיה מתפרנס בה, אם ברוח אם בדוחק, והיה בז למה שבידי בני אדם, כי התורה מנעתו מזה.

וכבר ידעת שחלל חזקן היה חוטב עצים והיה לוטף לפני שמעיה ואבסליון והיה עני בתכלית העניות ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידיו, שגמלוהו כמשה ואהרן ויהושע, והקטן שבתלמידיו רבן יוחנן בן זכאי. ואין ספק שאילו היה סורה לאנשי דורו ליחנות שחן, לא היו מניחין אותו לחשוב עצים.

ורבי הניבא בן דוסא יבא בת קול ואמרה: "כל העולם אינו ביזון אלא בשביל חביבא בבי וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" ולא היה מבקש מבני אדם.

וקרוב היה דין בארץ ישראל והיה דלי דולא (דולה מים לחשקות שדותיו) וכשהיו האנשים בעלי דין לפניו היה אומר: חנו לי קי שידלה במקומי או חנו לי דמי במלכותי ואדון לכם. ולא היו ישראל שבדורט לא אכזריים ולא בלתי גומלים חסדים, ולא נבאנו חכם מן החכמים העניים שהיה מגבה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם, חלילה לשם, אבל הם בעצמם היו חסידים קאמינים האמת, והיו נאמרים ביה"ח ובתורת משה אשר בהם יזכה ואדם לחיי העוה"ב. ולא היו מתירין לעצמם לבקש ממנו מבני אדם, והיו רואים שלקחתו היא חילול השם בעיני ההמון, שפני שחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יתיה בהם באדם, ותחבזה בעיניהם, ויהיה לו שעושה זה (בסדר טו, לא): "דבר ה' בזה".

ואמר, והיו אלה המתגברים לחלוק על האמת ועל הפסוקים הנגלים והפשוטים בלשון נטון בני אדם ברוצנם או בעל כרחם מהמעשים אשר ימצאו בגמרא מאנשי בעלי מנין בגופותיהם או זקנים באר בימים, עד שאי אפשר להם לעשות מלאכה, שאינם יודעים להם אלא לקחת ממנו מהחזים, ואם לא - מה יעשו? הימותות? זה לא ציון התורה...

ורב יוסף היה מוליך עצים ממקום למקום והיה אומר: "יפה מלאכה שמחממת בעליה", רובה לוטף עם סורה אבריו, כי בהוליקו העצים חבדיט היה מחמם גופו, והיה משבח זה ושמח בו והיה בחנה בנה שחלק לו ה' יתגדל.

ואולם רבים ממפרשי הרמב"ם וכן הפוסקים חולקים על דברי הרמב"ם האלה. והאריך בענין זה וחלק עליו בעל כסף משנה (בחלכות חסוד תורה שם) ומפני אדיבות דבריו אי אפשר להניאם כאן. ועוד יותר האריך בדברי התנגדותו לרמב"ם ר' שמעון בר' צמח בספר התשבץ ח' א' סעיפים קמ"ב עד קפ"ז. ומראה בהרבה שאין אסור בדבריו קבלת שכר או תמיכה ואם כי מורה הוא שב"דורות הראשונים" היו הרבה מחכמי התלמוד עניים ובעלי מלאכה

וחיו יודע שכל זה היו עושים סדרן חסידות לקיים מה שנאמר "יגיע כפך כי תאכל אשריך...". והיה אפשר להם לעסוק בתורה ולעשרת מלאכתן, אבל אין כל הדורות שווים בזה, וכבר אמרו "בא רואה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים: דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי, זה וזה נחקים בידם. והאחרונים עשו תורתן עראי ומלאכתן קבע, לא נחקים בידם לא זה ולא זה... מתוך שהיו חסידים תורתן משהמת ומלאכתן מהברכה, ולפי שדורות הראשונים היה להם פתוח כפתחו של אולם... אם מתבטלים מהתורה בשביל מלאכתם, היו חוזרים אליה (= אל תורהם) בקלות... אבל האילנא דשכח שר שכח ואנו מללוא קב מחס סדקית, ואם יחשט אדם במלאכה אינו רואה סילון ברכה ללשונתו, הילכך מצאו היתר חכמי חז"ל להגות יומם ולילה בתורה ולספק חזירות בישראל ולחיות בלתי נטון מהמלאכה...

ענין דבריו שם באדיבות.